

**Уструшона минтақасининг Буюк Ипак йўли ва Шош ва Фарғона билан
маданий алоқалари**

**Гулистон давлат университети ижтимоий иқтисодий факултети Тарих
кафедраси ўқитувчиси**

Абдураимов Дилшод

Аннотация

Мазкур мақолада Уструшона минтақасининг Шош ва Фарғона билан маданий алоқалари ривожланган давр ва буюк ипак йўли орқали олиб борилган савдо сотиқ алоқалар, Уструшона минтақаси орқали III-VIII асрларда Буюк Ипак йўли ўзининг гуллаб-яшнаш чўққисида ривожланганлиги ва шу даврда Буюк Ипак йўлида илк ўрта асрларда Ўрта Осиёдаги ва бошқа минтақаларнинг ички ва ташқи савдо йўллари ҳам муҳим аҳамият касб этган кўрсатилиб ўтилган.

Калит сўзлар. Уструшона, Чоч, Илок, Суғд тили, Ипак йўли, Византия, колония, савдо, қанотли отлар, Ложувард йўли, Нефрит йўли, Шоҳ йўли, савдо-иқтисодий алоқалар.

Аннотация

В данной статье рассматривается развитие культурных связей между Уструшанским краем и Шошем и Ферганой и торговые связи через Великий шелковый путь, а также показано важное значение внутренних и внешних торговых путей других регионов.

Ключевые слова. Уструшона, Чач, Илак, Согдийцы, Шелковый путь, Византия, колония, торговля, крылатые кони, Ложувардский путь, Нефритовый путь, Царский путь, торгово-экономические отношения.

Уструшона V-VIII асрларда фаолият юритган қадимги ва илк ўрта асрлар давлати бўлиб, дастлаб ҳозирги Тожикистоннинг Суғд вилоятидаги Шахристон ва Истаравшан туманларида ташкил топган ва шу даврида Уструшонанинг пойтахти Қаҳқаҳа қалъаси бўлиб, ҳукмдори Афшин бўлган. Уструшоналиклар суғд тилида сўзлашганлар. Кейинчалик Уструшона худудига Хужанд атрофлари, Мирзачўл ерлари, ҳозирги Қозоғистон жанубидаги Мирзачўлга туташ худудлари, Қирғизистоннинг Ўш вилоятидаги айрим худудлар кирган бўлиши мумкин. Пойтахти Бунжикат шаҳри бўлган. Бир вақтлар Уструшона ҳам

Тоҳаристонга қарам бўлиб қолган бўлиши мумкин, лекин бу ҳақда манбаларда маълумотлар учрамайди. Уструшона Марказий Осиё минтақасидаги қўшни ва Буюк Ипак йўли бўйлаб жойлашган бошқа давлатлар билан сиёсий, иқтисодий ва маданий алоқаларда бўлган. Бунинг учун авваламбор халқларнинг кўчиши, Буюк Ипак йўлининг фаолияти туртки берган бўлса, бошқа томондан, ўзаро урушлар натижасида худудларнинг кенгайиши ва қисқариши ҳам сабаб бўлган.¹

V-VII асрларда Чирчиқ ва Оҳангарон водийларида иккита мустақил давлат бўлган. Манбаларда биринчиси Чоч деб, иккинчиси Илоқ деб эслатилади. Чоч форс-суғд манбаларида Чочстон, араб манбаларида Шош, хитой манбаларида Ши, Чжеши деб аталиб, Ўрта Сирдарё ҳавзасини қамраб олган ва унинг ядроси Тошкент воҳаси бўлган. Чоч худудига Чирчиқ ва Оҳангарон дарёларининг водийлари, уларга туташ бўлган Чотқол ва Қурама тизма тоғларининг тармоқлари кирган. Ғарбда чегараси Сирдарё (Яксарт), шимолда Келес чўли бўлган. Шарқда воҳа кудратли Тянь-Шань тизма тоғлари билан чекланиб, жануби-шарқдан Қурама тоғлари билан ўралган.²

Илк ўрта асрларда Чоч аҳолиси икки тилли бўлиб, туркий ва суғдий тилда сўзлашган. Бу даврда Чоч Турк ҳоконлиги ҳукмронлиги остида бўлган бўлса ҳам, халқ ўз тилини, ёзувини, қадимги маданият анъаналарини сақлаб қолган эди. Суғд тили расмий тил ҳисобланган. Чочнинг ижтимоий тузуми Ўрта Осиёдаги илк ўрта асрлар жамияти учун хос бўлган.

Айтиш керакки, V-VIII асрларда Буюк Ипак йўли ўзининг гуллаб-яшнаш чўққисига етади. Бу даврда, VI асрнинг иккинчи ярмида Олтой халқларининг туркий тилли қабилалари Еттисув ва Марказий Осиё халқлари билан Турк ҳоконлиги таркибига кирганлар. Турк ҳоконлиги тарихда биринчи марта бир давлат доирасида деярли бутун Евроосиё даштларининг ареалини, ҳамда қадимги ўтроқ цивилизациялари, Буюк Ипак йўлидаги асосий нуқталар ҳисобланган Сўғд ва Бухорони қамраб олади. Туркий халқлар Хитойдан Ўрта Ер денгизигача бўлган улкан худудда тўғридан-тўғри савдо-сотикни йўлга қўйишда Византиянинг ҳамкорлари бўлиб қолишади. Шаҳарларнинг ўсиши Хитой ва Эрон билан савдони жонлантиради. Фақатгина 627-647 йилларда Хитойга 9та савдо элчиликлари жўнатилган эди. Карвонлар Марв – Чоржўй – Бухоро – Самарқанд

¹ Проблемы древней и средневековой истории Чача. История. Археология. Нумизматика. Вып. 3. / Отв. ред. Ш.С.Камолиддин. Saarbrücken: LAP, 2015.

² Манба: Монеты Центральной Азии. Монеты Чача 2. Ch.19. Шагалов В., Кузнецов А. Каталог ... <http://www.sogdcoins.narod.ru/chach/coins2.html>

– Чоч – Исфижоб – Талос – Сўёб орқали Шарқий Туркистон воҳаларигача етиб борган.

Шойи, барқут, бахмал ва бошқа кўплаб матолар, шиша буюмлар, парча, чарм буюмлар Хитойдан Византияга ва қарши томонга оқим бўлиб оқиб борган, йўл-йўлақай Бухорода, Самарқандда, Тошкентда, Марвда, Қашғарда, Сўёбда, Турфонда ҳам қолиб, бу ерлардаги моллар билан тўлдиририб кетган. Сўғдликлар Буюк Ипак йўли бўйлаб савдо колонияларини очишган, шаҳарлар, саройлар, ибодатхоналар барпо этишган, мусиқа, рангтасвир ва меъморчиликда ўз йўналишларини кашф этишган, янги диний қарашларини киритишган. Сўғд савдогарлари, хунармандлари ва деҳқонларининг факториялари ва манзилгоҳлари VI-VIII асрларда Марказий Осиёнинг шимоли-шарқий худудларига, Хитойдаги Синьцзянга, Жанубий Сибирга, Мўғулистонга, шимолий Хитойга, ғарбда эса Қримгача тарқалиб кетган.³

Буюк Ипак йўли тарихининг учинчи даври VIII аср охири – XIII аср бошларига тўғри келади. Бу давр араб истилоларидан, Олд Осиё, Эрон, Кавказ, Шарқий Европанинг бир қисми, Афғонистон, Шимолий Ҳиндистон ва Марказий Осиё халқларини исломлаштиришдан то мўғуллар босқинларигача давом этган.

Буюк Ипак йўли ҳеч қачон яхлит магистрал йўли бўлмаган. Унинг тизимига карвон йўлларининг бир нечта тармоғи кирган бўлиб, бу тармоқлар тоғ тизмаларининг турли доволари орқали, саҳроларни четлаб айланиб ўтган.

Буюк Ипак йўлига асос солиниш санасини олимлар эр.авв. II минг йиллик деб ҳисоблашади. Бу даврда Хитой элчиси Чжан Цянь Марказий Осиё давлатларига ташриф буюрган. Эр.авв. II асргача Европадан Осиёга олиб бориладиган йўл Хитой чегараларида узилиб кетган, чунки Осиёдаги тоғ тизмалари -Тян-Шань, Кунь-Лунь, Қоракорум, Ҳиндукуш, Ҳимолай тоғлари қадимги хитой цивилизациясини бошқа цивилизациялардан яшириб турган.

Бой ғарбий йўналишни кашф этишга бир воқеа ёрдам берган эди. Хитойга иттифоқдош бўлган кўчманчи қабилалардан бири Хитойга душман бўлган бошқа қабила томонидан ўз худудларидан ҳайдаб чиқарилган эди. Собиқ иттифоқдош Ғарбга томон кетиб қолди. Хитой императори унинг орқасидан Чжан Цянь бошлиқ элчиликни юборди. Жуда оғир шароитларда Такла-Макон саҳросидан, Тян-Шань тоғларидан ўтиб, ўн йиллик асирликни бошдан кечириб, Чжан Цянь

³ Абдураимов Д.С. Ўрта асрларда Ўрта Осиё ички савдо йўллари (Самарқанд, Жиззах, Чоч). / Матералы международной онлайн конференции на тему «Актуальные проблемы общественно-гуманитарных и естественных наук в условиях глобализации и пандемии COVID-19», 25 декабря 2020 года. – Пенджикент: ТПИП, 2020. – 875 с. – Б. 244-248.

собик иттифоқдошларни Ўрта Осиё воҳаларидан топади. У кўрганларидан хайратда қолади: фақат Фарғона водийсининг ўзидаёқ у 70дан ортик хунармандчилиги ва деҳқончилиги ривожланган катта ва кичик шаҳарларни санаб чиқади. Шаҳар-воҳалар аҳолиси Ҳиндистон, Яқин ва Ўрта Шарқ, антик дуне билан кенг савдони йўлга қўйганлигини кўради. Хитойга қайтган Чжан Цянь императорга Хитойдан ғарбда жойлашган мамлакатлар ва уларнинг бойликлари ҳақида ҳикоя қилиб беради. Довондаги “қанотли отлар” ҳақида хабар беради. Император шу захотиеқ шундай отларга эга бўлиш истагини билдиради, чунки уларга эгалик қилиш кўчманчиларга қарши курашда улкан устунликларни келтирарди. Тез орада Ўрта Осиёга элчиликлар юборилади, бошқа тухфалар қатори улар хитой шойисини (ипагини) олиб боришади. Шу тариқа Ўрта Осиё ва Хитой цивилизациялари, кейинроқ эса Ўрта Ер денгизи бўйларидаги мамлакатлар ва Ҳиндистон учрашадилар. Иккита буюк йўл яхлит бир йўлга бирлашади. Битта йўл, Ғарбдан, Ўрта Ер денгизи мамлакатларидан Ўрта Осиёга олиб борган йўл бўлиб, у юнонлар томонидан Александр Македониялик юришлари жараенида ўтилган эди. Иккинчи йўл, Шарқдан, Хань империясидан Марказий Осиёга олиб борадиган йўл бўлиб, Чжан Цянь томонидан кашф этилган. У бу йўлни шимолдан жанубга қараб, Довон, Қангуй, Сўғд ва Бактрия орқали босиб ўтган эди.

Бироқ бундан олдинги замонларда ҳам Шарқнинг Ғарб билан савдоси олиб борилган йўллар мавжуд бўлган. Булар бўлажак Буюк Ипак йўлининг алоҳида қисмлари бўлишган. Савдо алоқаларининг вужудга келишига Марказий Осиё тоғларида ярим қимматбаҳо тошлар – лазурит (ложувард), нефрит, сердолик, феруза ва бошқа қимматбаҳо тошларнинг қазиб чиқарилиши ёрдам берган. Жумладан, “Ложувард йўли” бўлиб, у бўйлаб Марказий Осиёдан Эронга, Месопотамияга ва хатто Мисрга ҳам бу тош етказилган. Айтилган пайтда “Нефрит йўли” ҳам бўлиб, у Хўтан ва Еркенд вилоятларини Шимолий Хитой худудлари билан боғлаган. Булардан ташқари, Олд Осиё мамлакатларига Сўғдиена ва Бактриядан сердолик олиб кетилган, Хоразмдан эса феруза олиб кетилган. Охир-оқибат бу маршрутларнинг барчаси Буюк Ипак йўли тизимида қўшилиб кетган.

Хулласа қилиб айтганда, Буюк Ипак йўлида илк ўрта асрларда Марказий Осиёдаги ички савдо йўллари ҳам муҳим аҳамият касб этган бўлиб, улар ички бозорларни турли-туман моллар билан тўлдириб турган. Ўрта Осиёдаги физик-географик ва табиий-хом ашёвий шароитларнинг хилма-хиллиги вилоятлар ўртасидаги савдо-иқтисодий алоқаларни ривожлантириш борасидаги омил бўлиб

хизмат қилган. Хўжалик аҳамиятига эга моллар ва хом ашё билан айирбошлаш техникавий ва маданий ютуқларни тарқалишига, шаҳарларнинг ривожига ёрдам берган эди.

Фойдаланган адабиётлар

1. Проблемы древней и средневековой истории Чача. История. Археология. Нумизматика. Вып. 3. / Отв. ред. Ш.С.Камалиддин. Saarbrücken: LAP, 2015.
2. Манба: Монеты Центральной Азии. Монеты Чача 2. Ch.19. Шагалов В., Кузнецов А. Каталог <http://www.sogdcoins.narod.ru/chach/coins2.html>
3. Абдураимов Д.С. Ўрта асрларда Ўрта Осиё ички савдо йўллари (Самарқанд, Жиззах, Чоч). / Матералы международной онлайн конференции на тему «Актуальные проблемы общественно-гуманитарных и естественных наук в условиях глобализации и пандемии COVID-19», 25 декабря 2020 года. – Пенджикент: ТПИП, 2020. – 875 с. – Б. 244-248.
4. Буряков Ю.Ф. Горное дело и металлургия средневекового Илака. М., 1974. С. 18-45.